

Zpřístupňování informačních zdrojů z pohledu deseti let zkušeností

Jiří Potáček, Věra Svobodová

Deset let v životě je krátká doba, ale může za tuto dobu proběhnout mnoho změn. To vidíme zejména v oblasti rozvoje elektroniky, která ovlivnila mnoho dalších oborů, které ji využívají. A patří sem i knihovnictví a informatika, kde uplatnění elektroniky přineslo významné pozitivní změny ve prospěch provozovatelů, ale zejména uživatelů, kteří získali nové možnosti v přístupu k informačním zdrojům a otevírají se neustále další nové, stále kvalitativně vyšší i kvantitativně a celosvětově rozšířenější, prameny informací pro všechny obory. Právě v těchto dnech si to uvědomujeme na Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě v Brně (MZLU v Brně), kde teprve před deseti lety byla otevřena první část studijních prostorů v Informačním centru a co se vše od té doby změnilo.

S automatizací knihovnických činností bylo však započato na MZLU v Brně ještě dříve, a to v roce 1992, kdy byl podle vzoru Národní knihovny v Praze pořízen automatizovaný knihovnický systém CDS ISIS + MAKS a byly také zakoupeny první počítače. Tehdy nebyl na celé vysoké škole ani jediný prostor, který by se dal nazvat studovnou. Ta totiž byla zrušena ještě v sedmdesátých letech, aby se získala místnost pro sálový počítač.

Situace nebyla jednoduchá – setkávali jsme se s názory, zda je vůbec potřebná na vysoké škole knihovna, zda by nestačily knihovny na jednotlivých ústavech. Pokusy o zrušení knihovny byly zažehnány a vznikl názor, že by bylo třeba vybudovat studijní prostory. Tak začala v roce 1995 výstavba první etapy informačního centra univerzity a bylo k tomu využito opět prostoru po kdysi zrušené studovně a pak sálovém počítači, který byl již nahrazen novou technologií – personálními počítači a budovanou interní počítačovou sítí. Když se 12. února 1996 otevíralo na univerzitě informační centrum, byly tam 3 tisíce titulů ve volném výběru, 88 studijních míst s 10 počítači na vnitřní síti, 2 počítače s databázemi Current Contents, 2 audiovizuální pracoviště a audiopřehrávač s 200 kazetami výukových programů a multimediální pracoviště s výukou matematiky. V prvním roce bylo zaznamenán počet 24.228 návštěvníků. Protože zájem o studijní prostory narůstal, bylo pokračováno s rozšiřováním informačního centra ve druhé etapě, kdy byla přestěhována jídelna, která se nacházela v sousedství informačního centra a byla provedena rekonstrukce a spojení s dosavadním prostorem tak, že od 12. října 1997 mělo informační centrum již 150 pracovišť a počet návštěvníků se již téměř zdvojnásobil na 41.538. Tím však budování neskončilo a pokračovala třetí etapa rozšíření prostorů informačního centra, která byla otevřena od 2.května 2000.

Je třeba zmínit i detašované pracoviště na Zahradnické fakultě v Lednici na Moravě, kde bylo v rámci dílčí knihovny vytvořeno pracoviště informačního centra s 10 počítači, kde jsou poskytovány komplexní knihovnicko-informační služby.

Jak se rozšiřoval zájem o informační centrum, o tom svědčí roční počty návštěvníků:

1996	24.228	2001	101.756
1997	41.538	2002	153.439
1998	57.660	2003	192.595
1999	52.520	2004	186.061 + 21.601 v nové budově
2000	85.380	2005	231.707 + 57.000 v nové budově

V roce 2004 byl v areálu univerzity vybudován nový pavilon(budova Q), v něm se našel prostor i pro další rozšíření informačního centra – tehdy se 21 počítači, 7 místy pro notebooky a 28 studijními místy pro materiály ve volném výběru, které jsou zaměřeny zejména na ekonomickou literaturu, protože se v novém objektu nachází převážně ústavy Provozně ekonomické fakulty.

Současný stav informačního centra je takový, že v původním objektu (budově A) je nyní vedle výpůjčního oddělení ústřední knihovny, která je samostatným oddělením, prostor studovny (vybudované již v roce 1992), prostor informačního centra a prostor čítárny časopisů. V nové budově je počítačová část a studijní část s volným výběrem. Pro všechny studijní prostory platí, že:

- ⇒ vstup je možný pouze s platným čtenářským průkazem, kterým se u studentů MZLU v Brně rozumí ISIC průkaz studenta speciálně aktivovaný v ústřední knihovně za poplatek na úhradu věcných nákladů a provoz počítačových sítí, u zaměstnance aktivovaný průkaz zaměstnance a u externího uživatele průkaz externisty.
- ⇒ přihlašování k počítačům je autorizováno, uživatel obdrží přihlašovací jméno a heslo
- ⇒ jsou vybaveny kopírkou, tiskárnou a skenerem
- ⇒ jsou pokryty bezdrátovou sítí

Změny v roce 2005:

- ⇒ výměna 30 ks počítačů (modernizace - vyřazení počítačů starých 3 – 4 roky), výměny klasických monitorů za LCD panely
- ⇒ nákup 6 skenerů, z toho 4 pro studenty
- ⇒ vybudování síťových přípojek pro kopírky a notebooky
- ⇒ přírůstek 1 272 knih
- ⇒ přechod na jiný způsob kopírovacích a tiskových služeb
- ⇒ stali jsme se aktivním členem Virtuální polytechnické knihovny
- ⇒ rozšíření výměny Acta Universitatis za publikace z jiných univerzit, prakticky z celého světa

Studovna:

- ⇒ 90 studijních míst, z toho 20 je vybaveno počítačem, 6 videopřehrávačem, 1 skener, 8 síťových přípojek pro notebooky, 64 míst je čtenářských. Počítače pracují v systému Windows 2000, jsou vybaveny vypalovacími jednotkami pro ukládání dat, není zde povolen přístup na Internet a jsou určeny pro vstup do celouniverzitní sítě a především pro samostatnou práci studentů na svých seminárních úkolech.
- ⇒ tisk na tiskárně Xerox byl skončen v červenci, důvodem byla opotřebovanost tiskárny a odstavení řídicího serveru Student. V současné době síťový černobílý tisk probíhá na kopírovacích strojích Ricoh.
- ⇒ vystaveno je celkem 7 423 knižních jednotek ve volném výběru, z toho 508 titulů skript, což je o 31 titulů více než v roce 2004, dále metodiky pro zemědělskou praxi, sborníky z konferencí, ediční plány knižních nakladatelství a vysokoškolské závěrečné práce z agronomické a lesnicko dřevařské fakulty za posledních pět let. Přírůstek byl 332 knih. Počet výpůjček skript na 7 kalendářních dnů byl 6 819. Ve studovně se dá zaplatit aktivační poplatek, poplatek za prodloužení a poplatek za barevný tisk.

- ⇒ videokoutek s 6 videopřehrávači a 694 kazetami s výukovými programy ve volném výběru, v současné době probíhá přepis filmů z formátu VHS na DVD
- ⇒ otevřeno: dvousměnný provoz, pondělí – čtvrtek 8.00 - 19.00, pátek 8.00 – 16.00, celkem týdně 52 hodin. Návštěvnost v této studovně se nedá kontrolovat, neboť zde není turniket při vstupu, ale podle počtu průchodů zabezpečovacími branami se dá předpokládat, že je téměř stejná jako v informačním centru, ale zatím není zahrnuta do statistik.

Informační centrum na budově A:

- ⇒ celkem 136 studijních míst, 74 míst čtenářských, 62 počítačů, které pracují pod systémem Windows 2000 s plným vstupem na Internet a k celoškolské síti, nainstalován Microsoft Office PRO 2003, 6 přípojek pro notebooky.
- ⇒ volný výběr knih – 8 425 knižních jednotek, včetně tří časopisů s počítačovým zaměřením, přírůstek byl 704 knihy
- ⇒ provozní doba zahrnuje také soboty: Po – Pá: 7⁰⁰ - 21⁰⁰, So: 8⁰⁰ - 14⁰⁰, týdně je otevřeno 76 hodin.

Přístup do prostor Informačního centra je řízen přes univerzitní informační systém, počet návštěv za rok 2005 v budově A byl 231 707, o 45 646 více než v roce 2004, nenastal pokles v počtu návštěv po otevření ekonomického informačního centra na budově Q, neboť limitujícím počtem návštěvníků je délka fronty při čekání na volný počítač, denně do studijních prostor Informačního centra včetně studovny a čítárny časopisů přijde kromě období prázdnin kolem 1260 návštěvníků, maximum nastalo v březnu, 1 864 lidí denně. I v průběhu prázdnin, v červenci a v srpnu, byla vždy otevřena aspoň jedna studovna s přístupem na internet.

Čítárna časopisů:

je umístěna za informačním centrem v prostorách bývalé stolárny, má nejkolidnější studijní prostředí

- ⇒ 30 studijních míst, k dispozici skener a 7 počítačů, které jsou určeny přednostně pro práci s elektronickými informačními zdroji, pro vstup do elektronických verzí časopisů a do UIS, není zde povoleno surfování po internetu.
- ⇒ obsluha kromě dozoru a poradenské služby také centrálně zpracovává odpisy (1999 položek) a převody (44 položek) časopisů pro ústřední knihovnu
- ⇒ celkem je vystaveno 501 titulů časopisů, většina s desetiletou retrospektivou, z toho je placených univerzitou 146 zahraničních a 128 českých titulů, 227 časopisů získává univerzita bezúplatně výměnou za Acta Universitatis, dále sbírky zákonů od roku 1990 a 5 titulů novin, celkem 3 020 knižních jednotek.

Ekonomické informační centrum a ekonomická studovna v budově Q:

- ⇒ celkem 58 studijních míst, z toho 28 studijních a 30 vybavených počítačem, prostory kryty bezdrátovou sítí
- ⇒ vysokoškolské závěrečné práce provozně ekonomické fakulty a knižní fond s ekonomickou tematikou a tematikou Evropské unie,
- ⇒ knihy, které se nacházejí ve více než jednom exempláři, je možnost si vypůjčit na 7 kalendářních dnů, poplatek za prodloužení je 5 Kč za každý kalendářní den, celkový počet výpůjček činil 2 498 knih z celkem 3 987 knižních jednotek
- ⇒ otevřeno: dvousměnný provoz, pondělí – čtvrtek 8.00 - 19.00, pátek 8.00 – 16.00, celkem týdně 52 hodin. Návštěvnost činila celkem nejméně 57 000

osob, denně kolem 300 osob, statistika přístupů dveřmi není přesná, na jedno otevření dveří projde více studentů.

Meziknihovní výpůjční služba:

- ⇒ vyřízeno celkem 1 531 položek, o 47 více než vloni, z toho jiným knihovnám poskytnuto 481 výpůjček (362 článků z časopisů a 119 knih), pro žadatele z naší univerzity vyžádáno 1 050 položek, z toho 884 článků z časopisů a 166 knih. Největším žadatelem je Agronomická fakulta a následuje Lesnická a dřevařská fakulta.
- ⇒ cirkulace časopisů - celkem 4 cirkulace a to u časopisů Science, Nature a Agra Focus, které půjčujeme jiným organizacím.
- ⇒ půjčování knih - v současné době, kdy jsou pro všechny pracovníky naší univerzity díky spoluúčasti v grantovém projektu 1N04124 Primární elektronické informační zdroje z oblasti techniky a aplikovaných přírodních věd pro vědu a výzkum plné texty časopisů hlavních světových vydavatelů a to Elsevier Publisher, Springer Verlag, Wiley & Son a Kluwer, řeší odd. MVS získávání obtížně dostupných dokumentů a hlavně knih ze zahraničí (2005 - 166 knih). Zahraniční knihy žádáme přes Moravskou zemskou knihovnu ale každá výpůjčka v rámci urychlení dodání a ušetření poštovního a balného vzhledem ke krátkým výpůjčním lhůtám znamená dvě cesty pracovnice do MZK, finanční náklady jsou rozfakturovávány na jednotlivá žádající pracoviště.

Požadavky na MVS v roce 2005 podle jednotlivých fakult:

Fakulta	rektorát	PEF	AF	LDF	ZF	celkem
MVS	18	18	672	334	8	1 050

Poznámka: Požadavky zahradnické fakulty jsou také vyřizovány přímo v Lednici na Moravě v dílčí knihovně Zahradnické fakulty

- ⇒ pro získávání elektronických kopií článků ze zahraničí využíváme systém SUBITO pro elektronické dokumenty z německých, částečně pak švýcarských a rakouských knihoven, jsou dodány do 48 hodin. Služba je velmi využívána, v roce 2003 vyřízeno 80 požadavků, 2004 – 180 a v roce 2005 280 požadavků. Článek do 20 stran stojí 6,- EURO, každá další strana nad limit stojí 0,10 EURO. Náklady činily v roce 2005 celkem 1 237 EU.
- ⇒ Virtuální polytechnická knihovna - v říjnu byl přidán k soubornému katalogu VPK fond čítárny časopisů a vyřizujeme tak požadavky jiných organizací.

Rešeršní oddělení:

díky spoluúčasti v šesti projektech MŠMT (1N04033, 1N04124, 1N04129, 1N04144, 1N04151,1N04164) je pro univerzitu zajištěn přístup do následujících elektronických informačních zdrojů, identifikace přístupu je podle IP adres:

bibliografické databáze: CAB ABSTRACTS, Food Science and Technology Abstracts, Biological Abstracts, Web of Science, Journal Citation Reports, Econlit, Ulrych's Periodical Directory, Current Contents – Agriculture, Biology & Environmental Sciences

databáze částečně s plnými texty článků: Academic Search Premier, Bussiness Source Premier, Agricola plus Text

úplné znění článků přes služby: ScienceDirect (Elsevier), Wiley InterScience, Kluwer, SpringerLink, Blackwell Synergy

ekonomické zdroje: DSI Full Campus Solution (kolekce ekonomických statistických databází) a EIU ViewsWire (ekonomické analytické a prognostické studie 195 států světa)

výkladový slovník: Oxford Reference Online

elektronické knihy: celkem 41 titulů

bližší charakteristika - viz webové stránky Informačního centra

<http://www.mendelu.cz/ic/index.html>, <http://old.mendelu.cz/intra/knihovna/> .

Zpřístupňujeme celkem 209 zahraničních titulů časopisů, včetně 23 slovenských, 50 titulů vychází pouze tiskem bez elektronické verze, 35 titulů má vlastní doménu na internetu, která je věnována stejné tématice, své obsahy vystavuje 41 časopisů, některé včetně stručných abstraktů, u 88 titulů jsou na internetu dostupné plné texty publikovaných článků, z toho do 78 je umožněn on-line vstup uživatelům MZLU v Brně, do 10 titulů nemáme přístup a to proto, že finanční poplatek je neúměrně drahý. V současné době při nákupu platí interní pravidlo, že poplatek za on-line + tištěnou verzi časopisu nesmí převýšit 115% ceny tištěné verze.

- ⇒ Semináře pro uživatele o elektronických informačních zdrojích - ústav obecné produkce rostlinné AF, jarní a podzimní kurz, září - úvod do studia, kurz pro U3V, celkem 13 vzdělávacích akcí pro uživatele tvorba podkladů a udržování aktuálnosti webových stránek Informačního centra
- ⇒ Spolupráce s Ústavem potravinářské chemie a biochemie chemické fakulty VUT v Brně, Veterinární a farmaceutickou univerzitou v Brně, VÚ pivovarským a sladařským
- ⇒ Bibliografické rešeršní databáze jsou v současnosti dostupné všem pracovníkům a studentům univerzity včetně detašovaných pracovišť, takže většinu rešeršních dotazů si pokládají uživatelé sami, na rešeršní pracoviště se obracejí s žádostmi o radu nebo o zpracování velmi složitých dotazů.
- ⇒ Výměna časopisů za sborník Acta Universitatis a sborník Beskydy, tato činnost převzata od ústřední knihovny. Provedla se zpětná kontrola došlých titulů, jejich následná katalogizace, postupné získání starších ročníků z ústavů, doplnění Souborného katalogu České republiky, vyvázání a zařazení do fondů časopisů. Acta Universitatis jsou předplacena celkem 9 uživateli, výměnou se rozesílá 190 kusů a 24 kusů Sborníku Beskydy. Získáváme celkem 277 titulů časopisů ze 40 států světa, z toho je 226 časopisů zařazeno ve fondu čítárny a 12 je v UK v Lednici na nebo ústavech či pracovištích se sídlem v Lednici na Moravě. Impakt faktor má 18 časopisů. Finančních náklady na předplatné máme zatím zjištěny u menší poloviny titulů a i tak by činily nejméně 107 400 Kč. Ze získaných časopisů je 135 titulů sledováno ve světových bibliografických databázích. Za Acta Universitatis také Informační centrum získalo 247 kusů knižních jednotek.

To byla všechna pozitiva - co bylo za 10 let vybudováno, prakticky jen na základě existence rozsáhlé klasické univerzitní knihovny, která obsahovala v roce 1991 cca 374 tis. knižních jednotek.

Vedle nich však máme i negativní zkušenosti.

1. Chybí neustále výchova uživatelů v širším měřítku – nabízí se dnes velké množství nejrůznějších informačních zdrojů, ale nedovedou je všichni účelně využívat.
2. Je neustále nezbytná ochrana fondů – stále jsou zaznamenávány ztráty dokumentů.
3. Vstupy do prostorů, i když jsou vyžadovány čipové karty, nejsou nic platné bez turniketů, které omezují průchod jednotlivců.

4. Projevuje se nekázeň uživatelů, nedodržování knihovních řádů a řádů studijních prostorů, nedodržování autorského zákona.
5. Pro zvýšený provoz a rozsah poskytovaných služeb nedošlo ke zvýšení počtu pracovníků a tím dochází k jejich neúměrnému zatížení. Při jakémkoliv omezení počtu pracovníků obsluhy (nemoc, dovolená, překážky v práci) musí dojít k omezení provozní doby, čímž jsou omezováni uživatelé.
6. Dozor v prostorách informačního centra by měl být oddělen od poskytování odborných informací – obsluha je tak zatěžována mnoha dotazy, které nemůže kvalifikovaně řešit.
7. Velké množství uživatelů procházejících denně informačním centrem vyžaduje vyřešení vzduchotechniky a výměny vzduchu bez průvanu, který by obtěžoval studující.
8. Architektonické řešení prostorů, např. studijních stolků, neodpovídá mnohdy požadavkům na vytvoření studijní pohody a soukromí.

Tyto a mnoho dalších „drobností“ nám neustále působí obtíže v zabezpečení provozu informačního centra.

V posledním desetiletí se také objevily nové způsoby a formy studia. Klade se větší nárok na samostudium a snižuje se přímá výuka. To klade zvýšené nároky na prostory, nástroje a informační zázemí, které studenti potřebují, aby si mohli individuálně přizpůsobovat své studijní programy. Zde hraje významnou úlohu právě informační centrum a jeho služby, jako je zpřístupňování elektronických informačních zdrojů a vytváření podmínek pro tvorbu vlastních seminárních a kvalifikačních vysokoškolských prací. Nedá se říci, že zpřístupňování informačních zdrojů dosáhlo požadované úrovně. Právě naopak – jsme teprve na začátku a neustále hledáme nové metody, způsoby a formy, jak prospět uživatelským potřebám. A to je náš úkol pro následující desetiletí.

Ing. Jiří Potáček, CSc., Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
potacek@mendelu.cz

Ing. Věra Svobodová, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně
svobodov@mendelu.cz